

12 mei 1989

Een begin maken met het uitwerken van het interview met Maria. Even de sfeer en hetgeen niet opgenomen is. Ik had haar tevoren verteld dat ik zou komen; s'middags na de afwas vanaf een uur of half vier was zij bereid. Ik kwam tegen vieren, ze had strijkgoed verzameld om iets te doen te hebben tijdens het wachten. Het had geen haast, ze kon dit morgen ook doen. Aan de tafel in de eetkamer met de ramen open dit gesprek opgenomen.

Na een uur werd ze onrustig en wilde wel wat anders gaan doen. Bij het napraten, casetterecorder al weggestopt, een paar opmerkingen over sexualiteit waar ik meer mee wil doen. Voor nu even vasthouden: ze was 11 jaar toen ze ongesteld werd, ze wist niet wat haar overkwam. Een schoonzuster nam haar mee naar huis en legde haar het een en ander uit. Was voor haar de eerste keer dat ze iets over seks hoorde.

Als haar broers haar wat vrijer hadden gelaten in de periode van de kollektivisaties, zou ze meer van het leven, en eerder, begrepen hebben.

Ze was dertig toen ze trouwde met José en nog maagd. Ze gaat ervan uit dat José dat ook nog was, drie jaar ouder, omdat hij haar dat verteld heeft. (Ik weet van anderen dat José een compañera had, een vrije liefdesrelatie.)

Ik vroeg haar om haar levensgeschiedenis, het werd een dans om de hete brij heen.

Gesprek met María Muñoz.

Datum 11 mei 1989.

plaats: haar huiskamer in Albalate de Cinca.

v.a. nr. 58.

V: Maria, we hebben al zo vaak met elkaar gepraat, en bovendien heb je ook voor de film gepraat, dat ik denk dat je niet bang meer bent voor apparaten...

M: ..helemaal niet.

H: Dit keer wil ik iets anders weten dan de laatste keer. Es que... Allereerst hoe oud ben je?

M: Pues.. 68.

H: 68? Y.. je hebt altijd in het dorp gewoond, nietwaar?

M: Altijd.... Nee, bueno.. ik heb in dit dorp gewoond, maar toen ik 24 jaar was ging ik in een dienstje, me fuí a servir, in Barcelona. Daar bleef ik 6.. nee.. 6 jaar. En toen ben ik hier gekomen om met José te trouwen.

H: Si, si. het was dus in de tijd na de oorlog dat...

M: ..si, si, toen ik 24 was ging ik dienen. (...pero..) Toen ik jong was, durante mi niñez, in mijn jeugd, want ik was 15 jaar toen de oorlog begon, no, pues, toen waren er vier jongens in huis en was het niet nodig dat ik... buiten de deur ging werken. (salir por el mundo) Maar na de postguerra, na de na-oorlogse jaren, na de oorlog en in de na-oorlogse jaren, pues, toen waren de grootouders, los abuelos, alleen... in huis, en er was niemand om ze te eten te geven, dar le mioja.

H: Maar... Los abuelos?

M: Mijn ouders, die bleven hier alleen achter, en toen ging ik in een dienstje.

H: En je broers(hermanos)?

M: Die waren toen de wereld al ingetrokken en zaten al in Frankrijk, die zaten toen al in Frankrijk.

H: Eh, son hermanos o hermanas?

M: Hermanas, tengo, la una que se quedaba aquí, pero era casada. Dat is de moeder van die Manollo de modesto, die Manollo van hier beneden (in de straat)....

H: Ah.. de Manolo Carrasquer? Oh, ja?

M: Ja, dat was zijn moeder. Zij was getrouwd en was hier. De andere zus woont in Barcelona. En de anderen zijn vier broers, of, daar zijn er drie van overgebleven want de ander is in de oorlog gedood. Y, yo, op 24 jarige leeftijd, me fui a servir.

H: Y, je ouders hier hadden niet genoeg...

M: No, no, ja land hadden ze wel, maar alleen maar een klein beetje, wat ze al hadden toen ze nog jong waren. En daarna kwam ik hier en bleef bij hen en toen ben ik niet meer uit Albalate weggeweest, toen ben ik hier niet meer vandaan geweest. (H: si, si, en zij ook niet?) ñee, zij ook niet, ik was degeen die hen verzorgde... ik bleef bij hen in huis.. om voor ze te zorgen.

H: Om ze te verzorgen? Om eten klaar te maken of..

M: Para todo, para todo, om alles te doen.

H: Om op het land te werken...(interr)

M: om op het land te werken, om hen te verzorgen en het werk in huis te doen.

H: Was dat omdat ze al op leeftijd waren?

M: Pues, mi madre, ja, mijn moeder ging op 90-jarige leeftijd dood en mijn vader was 82 toen hij stierf.... en toen hadden we vier koeien, en deed ik het werk en nadat ik getrouwd was deden we dit samen. Toen deed ik eerst het noodzakelijke werk thuis en ging daarna met José het land op. Suikerbieten schoonmaken, de alfalfa van het land halen, om het graan te oogsten, dat moest je toen nog maaien met een zeis voordat je het bijeenraapte. Dan moest ik voor kleintjes zorgen en voor de oudjes en dan nog het werk in huis. Toen kwamen de meisjes, de twee die ik gehad heb, en toen die een beetje groter waren, mas gorditas, liet ik de oudste thuis en ging ik met José mee naar het land. porque teníamos que... ganar la mioja para comer, que había poco, porque no había maquina, moesten we alles zelf met de hand doen.

H: Maar suikerbieten, die hadden jullie op je eigen land staan?

M: Si, si, we hadden suikerbieten op ons land.

H: Maar hoe was het mogelijk dat jullie nog land hadden, want van velen hadden .. (ze alles afgenomen)... (interr. M.)

M: Pues, ... omdat.... ze wilden ons wel het land afnemen..... maar tenía una prima hermana de mi padre.... die zei.. als jullie het land van mijn oom afnemen, dat nemen we ook het land van die en die af. pues.. en toen bleven ze er vanaf, lo respetaron. En we hielden het land dat we hadden. (Si, si)..... En hadden ze dat niet gedaan dan hadden we honger geleden zoals zovelen hier. Want, José bijvorbeeld had ook land, dat werd opgeëist door zijn broer, en ze gaven het hem niet. En dat is met velen gebeurd, gewoon omdat ze daar zin in hadden, lo quisieron.

H: Waarom? Omdat ze vele jaren niet in het dorp gewoond hadden of..

M: Nee, nee, gewoon omdat hij de eerste was. Want José was niet hier, die was in Zaragoza en zijn broer was hier wel en die eiste de grond op, zodat hij hem zou kunnen bewerken, omdat die al een x aantal jaren door hem bewerkt was.

H: Waarom deden ze dat, wat was de reden?

M: Eh..... redenen? eh (lacht).... omdat zij fascisten waren en wij rojos, roden, waren (eramos).....

H: Het had er dus niets mee te maken of je jaren niet in dit dorp was...

M: No, no, in dit geval niet. Dit land werd al meteen in het begin in beslag genomen. En dat zijn de redenen... omdat zij .. de rechtsen waren.. en wij de linksen. de roden.. en de fascistien, net zoals je het uit wil leggen. Pues, es así, en ze lieten mijn vader wel met zijn land, hierom: ... als jullie het land van mijn oom afpakken dan zullen we ook de grond van fulano y mengano in beslag nemen.. En toen lieten ze ons verder..... met rust. Was dit niet gebeurd dan hadden ze ons net zo de grond afgenomen.

H: Je ouders zijn na de oorlog dus in het dorp gebleven.

M: Mijn ouders zijn altijd in het dorp gebleven.

H: Hadden zij geen problemen met... (interr)

M: Pues, no, omdat ze gerespecteerd werden... omdat ze gerespecteerd werden gebeurde er niets met ze.

H: Waarom dat respect?

M: Porque.. pues.. porque ...mijn moeder had gezoogd (was de min geweest van)... ken je haar die nu in de Spar zit, een oom van haar is door mijn moeder gezoogd.....

H: ..melk gegeven....

M: .... dan was ze nog de min van drie, twee anderen.... die zijn van het huis van Sarona(?) de casa Losarona ..... hoe leg ik je dat nou uit..... De jongen die in de Banco de Bilbao werkt....., mijn moeder was de min van zijn moeder.. en zij waren de derechas todos, zij waren allemaal rechts. Begrijp je?

H: En je moeder moest dit doen om geld te verdienen om jullie eten te geven...?

M: Si... si... begrijp je? (onverstaanbaar drie woorden). En dat is de reden waarom er niets met hen gebeurd is. Het was van: 'aan haar kom je niet, van Manola (?) raak je niets aan'.. Ze hielden veel van haar... en daarom deden ze haar niets..... en ik denk dat dit van grotere invloed is geweest op dat wat haar prima heeft gedaan.....si.. eso es.

H: De invloed va vrouwen is dus..

M: Si, si... is heel groot geweest in dit geval...

H: En dit was ook de reden dat ze niets met je vader hebben gedaan?

M: Nee, ze hebben hem absoluut niets gedaan. Het echtbaar, nee... ze hebben hen absoluut nooit iets gedaan... ze hebben hen niet mishandeld, ze hebben niets met ze gedaan..... ze respecteerden ze. Terwijl ze anderen niet respecteerden... hen wel.. si. Wat ik begrijp is dit enerzijds hierom, en aan de andere kant omdat ze zich nooit met iemand of iets bemoeiden. Het waren geen mensen de esta.. de esta de que bundicia (?), evenmin maakte ze hier en daar een babbeltje.. niets van dit alles... mijn moeder was erg de casa, op huis gericht, inhuizig.....

H: zij werkte ook niet op het land?

M: No. mijn moeder niet..... Zij kwam haar huis niet uit.

H: en je vader?

M: Mijn vader ging de jornal, werken als dagloner... omdat er gebrek was...

H: Als dagloner.... op grond van grootgrondbezitters?

M: si, si,.... ja bij al die grote huizen, die hadden allemaal dagloners... daar ging hij heen.... en wat hij met het dagloon verdiende, daar aten we van...

H: Behalve het werk als dagloner, hadden jullie ook nog de terreinen van de duque de Solferino...?

M: Dat bedoel ik, op die grond werkte hij.

H: die noem je dus ook jornal?

M: Omdat mijn vader toen niet kon werken omdat hij geen..... gereedschappen had.... hij had niets, stuurde men hem... werkte hij a medias... half als dagloner .. uno de jornaleros... ze lieten hem daar werken en dan kreeg hij de helft van de oogst.. (hm, hm,) begrijp je.. de helft van het werk was voor het huis van mijn vader. Hij had geen.... beesten.. muilezels of ossen of ezels om de grond te bewerken, die had hij niet, totdat we wat groter waren (?) en toen begonnen we het een en ander aan te schaffen en gingen we ook mee op jornal voor degenen die ons kwamen vragen om te komen werken, en toen trad er verandering op in de situatie. We waren dus afhankelijk van iedereen, want wij waren... als wij niet als dagloner waren gegaan, zouden we niet te eten gehad hebben. Dat is de enige uitbuiting die we moesten toelaten, want om te eten te hebben moesten we op die manier ons leven inrichten. Maar als we konden lieten we niet toe dat iemand de ander zou uitbuiten en wij buiten niemand uit. We hebben gewerkt zoals we konden en hielden ons zo goed als het kon op de been, como podíamos tenernos, om de kinderen en om de oudjes te onderhouden (praat nu over haarzelf en José). Maar we gingen ervan uit dat niemand een ander kan uitbuiten. ....Natuurlijk moest je af en toe wel omdat er gebrek aan werk was.

H: (ingrijpen) Dus werken op het land ...(interr.)

M: En el campo de otro.

H: Van de kolonisatie..?

M: No, no, no, no, no, no,... van de rijken, digamos., laten we zeggen.

H: En de kolonisten... hielpen die jullie? (over welke periode praten we?) Bijvoorbeeld door mulas uit te lenen om op het land te werken?

M: Bueno... no. Als wij die leenden, moesten we die met een jornal terugbetalen, begrijp je. Omdat we niet veel hadden.. mira, bijvoorbeeld, als wij moesten ploegen... met de muilezels... wel, dat betekende dat we twee dagen in de suikerbieten moesten helpen, op klaver moesten plukken of onkruid wieden. Dat was de manier waarop we moesten werken tot op het moment dat we een paar muilezels, of hoe je ze ook noemen wilt, en toen wisten we ons aardig in leven te houden. Daarna konden we wat werktuigen kopen en werkten we alleen nog maar voor onszelf. (ja, ja) Toen was het zo. En zo zijn we tot nu aan toe verdergegaan. Zonder ons met iemand te bemoeien. Zo is 't zoals wij, José en ik het gedaan hebben.

H: Maar dat jullie het nu zo gedaan hebben is om andere redenen dan met dit vroeger deed, of niet?

M: Hombre, de tijden zijn anders. Dit was allemaal na de oorlog, in de postguerra, dat we dit zo deden. Nu niet meer. Maar we zijn altijd onafhankelijk van anderen geweest. Als we ooit eens een duro, geld, nodig hadden, zochten we naar mogelijke oplossingen, maar ons laten uitbuiten om de uitbuiting alleen, hebben wij nooit toegelaten, gedaan.

H: Maar je ouders leefden veel meer in een omgeving waar ze compañeros om zich heen hadden.

M: Ja, zij wel. Toen zij leefden, waren hun zoons er .. toen.... ik was nog maar een meisje en ik herinner me een heleboel dingen niet omdat..... omdat je er geen aandacht aan schonk. Het was heel anders dan nu... omdat na een paar jaar de oorlog kwam en je dat vergeet. Maar toen waren het de jongens die werkten en we

hadden toen een paar ezels.... én die begonnen toen op Vallestar (een onontgonnen terrein dat vroeger van de Solferino was) te werken, te bevloeien, dat waren toen nog alleen maar bergen.. en zij maakten het begin daaraan.. dat deden de jongens en de jongeren.. samen..

H: Allemaal samen?

M: Ja... en daarom hadden we veel werk thuis, iedereen had ook veel werk thuis.(is niet op het land van anderen). ... Maar toen kwam de oorlog en ze namen ons dit alles af en zelfs de ezels namen ze in beslag... en toen moest opa (haar vader dus), ook weer aan het werk.

H: Na de oorlog?

M: Na de oorlog, toen was er geen andere mogelijkheid dan.. ik moet uit werken gaan. En het was toen dat mijn vader van wat hij gewerkt had de helft voor degeen was voor wie hij werkte, en helft voor ons. Y esta... en dat duurde tot wij gingen trouwen. Daarna was alles voor onze rekening.

H: En voor de oorlog? Toen werkte iedereen op een eigen stuk land op Vallestar en hielp een ander wanneer mogelijk.

M: Ja, ja. Tot de oorlog kwam... tot aan de oorlog was alles van allemaal, hielpen mensen elkaar. En toen de oorlog kwam, pues, toen werd alles ten gronde gericht.

H: En je moeder .. bleef zij thuis, of.. als er extra handen nodig waren...

M: No, no, no, zij bij de kinderen... want we waren met ons.... toen de oorlog begon.. waren we met ons zevenen. En ze had veel vrouwenwerk te doen.. dat is werk in het huishouden...

H: Je vader hielp haar wel eens met deze dingen?

M: Nee, mijn vader op het land..... mijn vader op het land.... no, mijn vader heeft deze dingen nooit gedaan.. naar het land.. no.

En daarna begonnen we met wat koeien.. José wilde dat niet omdat hij het niet leuk vond, no le gustaba, en.. ik, omdat ik het wel leuk vond. En zo kwamen we er een klein beetje bovenop en langzamerhand creëerden... we weer wat ruimte.. un poco ambiente. We konden de kinderen goed voeden, criemos bien, er was geen noodzaak meer in huis om iemand door een ander te laten uitbuiten, explotar,.... en dat was wat we..... nosotros. (onverstaanbaar drie woorden.)

H: En de koeien, dat was jouw werk?

M: Van ons tweeen.

H: Hij maakte de stal schoon...

M: Hij bracht ze te eten en maakte ze schoon... hij molk ze net zoals ik ze molk. (igual lo pitaba la leche que lo hacía yó que hacía él.) We deelden dit werk met elkaar. We hebben altijd samen gewerkt.. altijd met elkaar.... in alles... wat moest gebeuren en ook met wat niet noodzakelijk was.. wij tweeen samen.

H: Maar je moeder hoefde nooit naar het land .. en jij we...

M: No, ik moest wel gaan want zij was al oud...was al oud.

H: .. en ook door andere omstandigheden in het dorp?

M: Zij... was al... mira.. .. toen ik... dertig jaar was ik al toen we trouwden.. en José was 33.. pues, mijn moeder was toen al over de zeventig. Toen .. op zo'n leeftijd deugde ze nergens meer voor, no valía en ninguna parte. En zij was altijd ziek.. ziek... een totale uitputting voelde ze in haar lijf.. begrijp je... en mijn vader was een beetje cojo, gek... en toen was hij ook al 75 jaar en hij hielp José wel een beetje... maar een klein beetje.. hij was eigenlijk al gepensioneerd, retirado.

H: Joww jeugd verschilde met die (van je moeder?) interr...
M: oh, van een jeugd weet ik niets, lacht, mijn jeugdijaren...
H: dan die van je moeder.

M: .. als dag en nacht. Ik heb er niet van kunnen genieten. (no?)
No, want ten eerste was ik toen de oorlog begon 15 jaar en dat is
wanneer je een beetje begint..... te leven. Pues.. en toen.. ik
geloof dat het mijn 17e, ja het was mijn 17 verjaardag, pues, die
vierde ik in de gevangenis..... wat een jeugd. Op mijn 22ste ging
ik naar Barcelona om te dienen... om eten en kleren voor me te
verdienen.... con que... zie je wat een jeugd. Daarna kwam ik
hier, zoals ik je al zei, ik kwam hierheen.. we trouwden.. twee
oudjes.. daarna kwamen twee dochters... wat een jeugd.. daarna de
trastorno, de omwenteling (de dood van een van haar dochters,
zegt ze niet), nadat la chica getrouwd was, el trastornode que no
tenía nadie a cuidar, er was niemand om voor haar te zorgen.. de
kleindochter bij ons opnemen... er moest toch iemand voor hun
zorgen.. je ziet wel wat voor 'n leven ik leidt... (H:interr.)
Ik, een jeugd heb ik nooit gehad.

H: En je moeder?

M: Mijn moeder? In die tijd was het heel anders.

H: Omdat ze jong was voor de oorlog?

M: si.. no.. omdat ze zoveel kinderen had... tampoco... evenmin..
ik weet het niet.. ik heb haar nooit naar haar jeugd gevraagd..
maar zij moest ook werken.. iedereen moest werken.. en toen,
later.. toen was ze al ouder..toen ging ze het huis niet meer
uit.. ze moest voor zoveel kinderen zorgen... toen ging ze het
huis niet meer uit.. nee.. zij deed met die dingen
(kollektieven?) niet mee, zij geloofde niet in die dingen, ze was
een vrouw in haar huis.

H: maar ze had het geluk de min te zijn van kinderen van
rechts...

M: Dat moest ze wel doen, want ze had het geld nodig en ze
onthield haar kind de melk om het aan een ander te geven...
omdat ze .... (poen, duim en wijsvinger) nodig had.

H: Dus tegen haar wil?

M: Claro... (H: omdat ze haar kinderen minder gaf..).. dat is
het.. en in plaats van de borst gaf ze ze een stuk brood.. ze
moest dit wel doen.

H: Dat werd door iedereen als heel gewoon gezien?

M: Si, si, si, si, si, er waren toen heel erg veel mensen dit
deden... (gente pobre?)... Hombre, si, allemaal arme mensen, want
de rijke mensen... no.. mensen die dachten dat ze rijk waren
omdat ze wat land hadden en zich een beetje als señoritas,
mevrouwen zagen, die wilden niet.. of omdat ze niet hadden,
wilden niet de borst geven en zij namen minnen aan, zoals ik al
zei.

H: En hoe deden ze dat? Kwamen ze de straat door om te vragen wie
er melk had (niemand lacht)

M: No, no. dan kwam er iemand die haar goed kende en die zei:
'Julia, zou je een beetje teta, tiet, kunnen geven, want deze
mevrouw heeft niet...misschien kun je wat aan haar zoon geven...
Bueno, dan hield ze wat achter en gaf ze de borst, zoogde zij.

H: En werden die kinderen dan hierheen gebracht?

M: Nee, nee. Ze gaf de borst bij hun thuis. Dan ging ze erheen en

bleef daar de nacht doorbrengen, en de volgende dag op het tijdstip ging ze er weer heen om te zogen.

H: Kun jij je dat herinneren, dat je moeder niet thuis was omdat ze..

M: No, nee. Toen zij de andere zoogde, in die tijd was ik nog niet geboren. Dat was in de tijd van de anderen die veel ouder zijn dan ik. Want eentje, die niet zolang geleden overleden is, die was 79 jaar. Nee, toen was ik nog niet geboren, dat duurde nog een paar jaar. (discussie over wie overleden was) De vrouw van de man die tegenover het bejaardenhuis woont, la Paleta van Pico. De vrouw van die Pito, Pico? overleed enige jaren geleden. En de ander is, was de moeder van die die in de banco de Bilbao staat. (H: ja, dat zei je al.) En de ander is naast waar de Spar is.

H: Jij was de jongste thuis?

M: Hmm, daarom weet ik hier verder niets van. Ik was de jongste... mijn zus.. die de oudste was, werd geboren in 1890 y tantos... de ander werd in '02 geboren.. entonces.. si.. en ik ben uit '21.. alees wat ik je vertelde heb ik niet gezien, ik heb het gehoord.. maar ook niet veel, want ik zei je al, ik was de jongste van allemaal.

H: Maar over deze dingen spraken jullie thuis wel?

M: O nee.. het was meer omdat... toen de kinderen die mijn moeder had gezoogd wat groter waren, kwamen ze hier langs, omdat wij vijgen hadden die vroeger niet in dit dorp waren, en omdat wij een soort van (twee woorden onverstaanbaar)hadden, en noten en vijgen droogden, kwamen zij in de winter langs om deze vruchten te eten, om te eten, (gelach), om deze vruchten te eten, zoals vroeger, maar ze waren nu wat ouder en zeiden dan : laten we naar de ama gaan, om die vruchten te eten', en daarom herinner ik me dat goed.

Het waren geen señoritos, het waren werkende mensen, maar.. ze hadden grond... ze hadden veel grond.. en hadden dagloners... dat hadden ze, maar rijk, rijk... nee dat waren ze niet.

H: Maar er waren wel rijken? Zoals Duque de Solferino..

M: Maar die kende ik niet, ni mucho menos... maar rijken.. rijken.. nee.. Ja, ze zijn er wel want de een had een kasteel en veel grond verpacht had de ander en ze werkten zoals ze dat beliefden, want ze werkten evenmin zoals ze tegenwoordig werken. Una vez se llevan un par de mulas, como gado, y hacer een oogst per jaar, want toen was er ook nog geen remolacha, suikerbieten. (verbaasd, ik) Vroeger, heel vroeger waren die er niet, toen hadden we alleen graan. Want de remolacha kwam pas met de oorlog, even voor de oorlog.. was het toen we begonnen met de remolacha.

H: Werd daarmee begonnen op initiatief van de kolonisten, of..?

M: No, no, een compañero die kwam naar Monzón, en die zei.. vamos a trincher aquí(?), en op kontraktbasis, op afspraak. En toe begon het kweken van de suikerbieten, en toen begon ook de produktie van lino, vlas, (ja, ja), vlas, en toen kwam er ook een bedrijf, ik weet niet waarvandaan, en die zeiden waarom gaan jullie geen vlas verbouwen.. ik weet ook niet hoe het betaald werd, maar ze begonnen met vlas.

H: En katoen? want dat is er nog steeds.

M: Katoen ook, maar dat was weer na de oorlog. Na de oorlog, erna. Dat was allemaal daarna. Vroeger was er alleen maar graan. En in de winter deden de mensen niets.

H: Olijven?

M: Dat was... als ik praat over de tijd van mijn vader en mijn moeder, er was er misschien een die wat olijven had, maar in de winter was er niets. En omdat er geen journales waren, gingen ze in de zon zitten....

H: Je ouders? En daarom hadden ze een grotere vrijheid dan jij?
M. Hombre... meer .. hadden ze zeker niet, want ze hadden niets, maar ook niet te eten (gebaar)... Er was niets. Er was alleen een grote ellende, miseria. Ze moesten maar zien te leven, toen... mijn ouders... in de winter .. hadden niets. Het regende veel, daarom was er soms graan, en in de winter de olijven en verder niets.

H: Dus jouw eerste levensjaren waren die van armoede?

M: Si, maar, zoals ik je al gezegd heb, ik had al vier broers die toen buiten de deur gingen werken. Eentje werkte geregeld in de tentoonstelling in Barcelona... een ander ging naar Manresa.... de ander werd herder... hij verzorde en paste op de kudde. En omdat ik de kleinste was, pues, ik... spelen. Aan eten heeft het me nooit ontbroken, daaraan niet, nee. Honger heb ik niet gehad. Niet hier, noch in het huis van mijn ouders.

H: Ook niet vlak na de oorlog?

M: Want, direkt na de oorlog toen ik wegging omdat ik in mijn dienstje ging, vroegen ze om mijn bonnenboekje, want na de oorlog was alles op de bon.. en ik zei ze welk panorama we thuis hadden, hoe de situatie thuis was en ik zei dat mijn ouders... het nodig hebben.. en ze verplichtten me er niet toe.

H: In Barcelona was je al helemaal vrij of bevond je je in voorlopige vrijheid?

M: Nee, in volledige vrijheid... Mij hebben ze geen veroordeling gegeven..

H: Het was je eigen beslissing om naar Barcelona te gaan?

M: Grinik.. (H: was geen enkele verplichting?) No, no, no...

H: want je was toen niet ouder dan... 24 jaar..

M: Ik ging... omdat het nodig was.. omdat ik kleren moest kopen... omdat ik geen geld had om dat te doen..

H: Maar wie vertelde je dat je naar Barcelona zou moeten gaan?

M: Daar had ik mijn zuster wonen.. zij was al getrouwd en die zei: 'kom hierheen... in plaats van op het land te werken.. kom hierheen... aan eten zal het je niet ontbreken... en hier zal je veel beter af zijn'. (vuisten op tafel, recorder slaat af)

H: Dit is interessant wat je zegt, want veel mensen hadden in Barcelona na de oorlog niet te eten. Maar je zus zei: kom hierheen...

M: Ja.. want ze had een werkhuis voor me gezocht... van enige dames en heren waar ik zou kunnen intrekken.... als dienstbode... om schoon te maken en te boenen... en dat had ze voor me gevonden... en ik was erg tevreden... de vrouw was vaak in Zaragoza en dan was de tijd voor mij... En ze had twee kleine nenes, kinderen, meisjes?... en dan bleef ik bij de nenes... en dan kwam er een andere mevrouw het zware werk in het huis doen.... En dan pakte ik de kinderen op en nam ze mee uit wandelen... Ik moest wel alles voor ze regelen, vanaf het eten.. ze wassen, in dezelfde slaapkamer slapen als zij... en zo meer... maar ik was erg tevreden.. Want ze gaven je la mioja, te eten (aragonees? jazeker, zeer maño)... en er waren veel meer dingen die ze me gaven, zoals kleren,.. want die pasten me precies... en het weinige geld... want ik verdiende niet meer dan ... 20 duros...

H: Dat was niet veel?

M: Nee, 20 duros ... het was toen wel veel... maar het was niks.. En toen ik hier weer terugkwam was ik al 30... mi edad contando... maar omdat het me aan eten nooit ontbroken had... en aan kleren.... en kleren, maar maar goede kleren.. Daarna kwam ik terug... En toen heb ik niet meer slecht in dit dorp geleefd.

H: Toen je weer in het dorp terugkwam werd je weer als vriendin behandeld?

M: Ja, ja... door het hele dorp.. het hele dorp. Waar ik ook kwam... iedereen groette me.. behandelde me vriendelijk... iedereen.. Met alle pijn, verdriet die ze me gedaan hadden... iedereen ... ik kan niets anders van wie dan ook zeggen...

H: Ook werd je niet meer anders behandeld omdat je broers van de CNT waren geweest?

M: Ja, zij wel, zij werden daar wel op aangekeken.

H: maar jij werd niet bekeken als een rooie..?

M: Nee, nee, nee. Tegen mij zeiden ze in het begin na de oorlog, toen ik zoals ik je al uitgelegd heb, toen al die dingen met me gebeurden, zeiden ze al die dingen... omdat ze mijn broers niet te pakken konden krijgen, zoals dat ook in de film te zien is.... No, no, no, no.... niets... het tegenovergestelde...

H: Het tegenovergestelde?

M: Het tegenovergestelde.... ik werd door het hele dorp gewaardeerd..

H: Zou dat uit schuldgevoel zijn?

M. Dat weet ik niet.... dat weet ik niet..

H: Zo'n relatie heb je niet met ze..

M: No, no, no, no,.... we hebben nooit gepraat... maar ook nooit met de nek aangekeken... want wat gebeurd is is gebeurd en daar aangekomen... maar zonder verachting, minachting... Ze groeten me, ik groet hen. Soms in een gesprek samen met anderen praten we... maar daarover... nooit... nooit.. nooit.. tegen niemand.

H: Waarom, wil je dat niet of..

M. Omdat..... er zijn al zoveel jaren overheengegaan... en waarom zou ik opnieuw die film afdraaien (rodar)... om het nog een keer mee te maken..... ik draag het in me mee.. hier.. (wijst op haar hart), maar waarom zou ik het nog een keer beleven.

H: Maar als je met ze in gesprek bent...

M: Nee... nee...

H: En zij.. verwijzen zij er nooit naar..

M: Nunca.. nooit... nooit..

H: En ook niet naar gebeurtenissen voor de oorlog..

M: Nee.. nooit ...nooit.. nooit

H: Ze respecteren je familie..

M: Si, si, si..

H: En je broers..

M: Die zijn hier niet meer heengekomen.

H: Nog steeds niet.

H: Hoeveel zijn er nog.

M: Een.. de een is in Frankrijk doodgegaan.... en dan heb ik nog mijn zus in Barcelona... en de enige die hier is is een Muñoz en la de Pilar, in het huis van Pilar...

H: Met Pilar heb ik wel eens gepraat, maar met hem zou dat ook kunnen?

M: ja. ja.

H: Maar ook met je broer praat je nooit?

M: .....nee.

H: Komt dat door het leeftijdsverschil, of..

M: No.... alles draai om de winst bij hun... (duim en wijsvinger)... dat is alles waar het bij hen om gaat... Si, als ik hem zie groet ik, maar meer niet.

H: Maar heb je nooit zin om eens met hem over vroeger te praten, over je ouders...

M: No, no. hij heeft me veel leed bezorgd, hecho mucho daño..... hoe minder we elkaar zien, hoe beter het is.

H: Was dat vroeger ook zo, voordat dit gebeurd was?

M: Nee, vroeger, voor dat dit alles gebeurd was, was het heel anders.. dan hadden we discussies.... maar nu praten we al jaren niet meer met elkaar... dat was om de belangen van het huis...

H: Dat begrijp ik niet goed.

M: Mira, hij is hier gebleven en ik ben altijd bij mijn ouders gebleven.. en hij wilde het land dat we hadden op Vallestar, dat wilde hij voor zichzelf.. .. het was mijn bezit.... en omdat hij het niet kon afnemen... en hierover hebben we... met allemaal... felle diskussies gehad ... en daarna zijn we kwaadgebleven.. vele jaren...

En toen dat gebeurde met m'n dochter, toen ze doodging, de jongste die ik had.. toen wilde iedereen vrienden zijn en vriendschap tonen... en hij mijn broer weer zijn. Maar omdat er toen al zoveel had plaatsgevonden.... binnen de familie.. dacht ik.. wat moet ik met die bruiloft, boda, aan... Ik ga er nog wel boodschappen doen.. ja.. want de dochter.. die heeft geen schuld aan dit alles... Zij..(de moeder) wel.. en als ik ze zie, groet ik.. maar afstandelijk... Maar verder, niks.

H: Maar hoe is het mogelijk dat de grond jouw bezit werd, want de overerving gaat hier via de zoons, nietwaar?

M: Het was van mijn vader,... maar omdat ik vanaf de eerste dag altijd bij mijn ouders was... ze altijd verzorgde en ze hielp... hebben zij me de zeggenschap over de grond gegeven. En hij... nee, alles is voor mij.. egoïsme.. en eigenbelang... en voor de rest niets. (etc. herhaling over groeten etc.)

H: Zijn er verder geen oplossingen meer mogelijk, bijvoorbeeld verdeling?

M: Nee, nee, hij wil nergens van weten.

H: En hij heeft nu de grond?

M: Nee, nee. (H: Jij?) Mira, van dit huis.. van dit huis.. heeft hij veel geld gekregen, want dit was op geen enkele manier te verdelen..

H: Oh, en dat is wat je hem uit de erfenis moest betalen... (Si..) Jij kan in het huis blijven wonen maar ik wil het geld ervoor...?

M: Ja... si.. zo ging het.. en daarom.. ik groet hem wel... en hij vraagt me hoe het gaat... 'goed.. goed..(vamos tirando)' en zo meer.. maar op een afstand.. alsof hij een vreemde was... Hij is geen broer... voor mij is hij een vreemde.. Maar meer een vreemde dan wie ook die langskomt uit het dorp... en ook niet meer...

H: Maar is hij later dan jij teruggekomen naar het dorp? Want jij was hier toch al vrij snel weer na de oorlog....?

M: Ja, ja... hij zat in een dorp vlakbij Lerida... als herder..

H: En dus.. toen hij terugkwam...

M: .. eiste hij alles voor zichzelf op... si, si... dit gebeurde...en daarom.. nee.. nee.. hij wilde alles.. en alles voor hem...

H: Maar hoe is dat mogelijk, terwijl hij vroeger lid was van de CNT, waardoor hij alles wist van compañerismo.. (kameraadschap)..

M: Si.. hij zou je daar alles over kunnen uitleggen, si.. (hij was in alles betrokken..Si).. maar... contra el.. tegen hem... ni el interes.. noch belangen (winst), noch iets anders.....geen compañerismo.. niets... Er zijn zaken waarvan hij zegt.. wat erg.. wat erg.. wat erg.. (lo siento).. maar als het hieromgaat... geldbeweging... niks.. he..

H: En hij is de oudste...?

M: Nee... de oudste ging al dood in Frankrijk toen ik (hij?) 24 (34?) jaar was... ér zit er nog een in Frankrijk die al.. 82... of 83 is... (die leeft nog steeds?) Si, si... dan nog die ik in Barcelona heb (zus? broer?).. en dan komt hij... en dan komt er een die in de oorlog vermoord is.. en dan kom ik..

H: En dus omdat hij ouder was...

M: ... omdat hij meer jaren telde... pues... ik ben de baas...

H:... maar op het moment dat een oudere broer komt...

M: dat is hetzelfde.. omdat ze hier niet wonen.....(si, si, si..)

H: maar met hem die in Frankrijk woont... heb je hierover nooit gesproken?..

M: Met hem... dat kan niet... met zijn kinderen wel.. maar met hem niet... hij kan niet lezen noch schrijven.. en om me te documenteren van dit of dat.. (para notificar me de tal cosa..) daarvoor was ik afhankelijk van hetgeen de anderen tegen hem gezegd hadden.. want hij kon niet lezen of schrijven... hij was toen al oud en toen kon hij niet lezen of schrijven..

H: En vroeger kon hij ook niet lezen of schrijven?

M: Nee, nee.. hij is nooit naar school geweest.. hij vond het nooit leuk.. en toen hij nog klein was.. pues.. claro.. toen moest hij al gaan werken en daarom is hij nooit naar school geweest..

H: Was vorming, educación, bij jullie in de familie belangrijk.. spraken jullie er thuis over..?

M: Hier... zij onder elkaar wel.. ik niet.. want ik was toen nog...maar dit... maar zij onderling wel.. si.. De oudste zat in het... comitee.. en later benoemden ze hem tot.. in.... ehm.. de cooperativa...

H: .. dus discussies waren er wel thuis..

M: ja... en waarschijnlijk heb ik wel het een en ander opgevangen.. maar zoals ik al zei.. ik was.. nog klein... maar zij onder elkaar... jaa.. ja..

H: Dus tijdens het eten...

M: ... nee, nee, tijdens.. bij de ouders zeiden ze nooit iets, het was tussen compañeros en zij onderling.. Met onze ouders hebben ze nooit ergens over gesproken... nooit... Ik weet niet of het is omdat mijn moeder altijd zei... hier niet... en omdat zij het niet wilde deden ze het niet... en met mijn vader evenmin..

H: Maar je ouders wisten...

M: Mijn ouders wisten dat ze deze ideeën hadden, si.. Dat wel... maar omdat ze het niet wilden discussieerden ze nooit bij het.. dat was voor de compañeros of voor elkaar... maar in hun nabijheid zeiden ze nooit iets.

H: En hoe ken jij deze ideeën? Want je was er toen toch al bekend mee?

M: Si.. si.. Hombre... want toen ze met de kollektiviteit begonnen was ik... hoe oud was ik... was ik bijna 15 jaar... Ze lieten me toen nog niet naar het land of naar het kollektief gaan.. ze namen me nooit mee... want ik was nog maar veertien.. naar het land.. lieten ze me nooit gaan..

H: Maar je kende de ideeën... hoe dan... als je er thuis nooit over praatte..

M: si..si.. ja die kende ik wel.. maar ze zeiden altijd tegen me. Jij blijft thuis, het is helemaal niet nodig dat je mee gaat, want je bent nog zo klein. Jij blijft thuis.. En claro... je moest je er wel bij neerleggen... maar de ideeën.. eso.. si.. we zijn altijd allemaal links geweest (de izquierdas), allemaal... altijd...

H: Altijd?

M: Altijd... allemaal..

H: Vanaf?

M: Vanaf dat we het wisten, wisten wat dat was..

H: En je ouders... ondanks dat er niet gediskussieerd werd..

M: Nee.. van discussies moesten zij niets hebben... maar toen leefden wij niet zo.. de oudjes leefden niet zo... ze discussieerden niet... over deze zaken.
einde eerste kant bandje)

H: Je zei eerder dat er thuis nooit over gesproken werd dat er armen en rijken bestonden... mensen die rechts waren of links.... Maar wanneer werd er voor het eerst over gepraat..

M: Dat begon met de Duque de Solferino.. toen ze begonnen met de percelen.. en zo.. entonces saltaron todos de rojos.. van de huizen van de roden... toen ze ons de percelen gaven... want de rijken wilden ons zo niet zien.. Ze verdeelden alles alleen onder de armen.. en toen... de irrigatiekanalen en alles deden ze in comunidad.. (legden ze gezamenlijk aan)..

H: En hierover werd thuis wel gesproken?

M: Ja.. hierover wel.. hierover wel.. (H: en je ouders..) Ja.. ze werkten er allemaal en mijn vader ging er toen ook nog werken.. ál was het alleen maar om ze wat te helpen..

H: ze waren het er dus wel mee eens...

M: si, si, si, hombre, nou en of.. als de redding voor dit dorp.. Toen ze ons de grond gaven was dat voor ons een redding...

H: voor de helft van het dorp, of voor..

M: Ik weet niet hoeveel het er waren..

H: Maar heel veel families?

M: Si.... si.. heel veel.. en iedereen droeg dat bij wat hij kon.. al was het maar een beetje... en men deed alles toen gemeenschappelijk... het werk werd gemeenschappelijk gedaan... si..... er bestond toen.... een heel grote harmonie...

H: ook bij de vrouwen onderling..

M: Si... want ze gingen mee, naast de mannen... De vrouwen die getrouwd waren en al kinderen hadden.. zij.. toen niet.. Maar ze kwamen toch altijd waarschuwen.. 'we gaan naar dat land.. en daar gaan we dat doen'... en dat gaf je een enorme illusie... want omdat je dit nooit beleefd had.. gaf dit een enorme illusie..

H: Gingen jullie dan samen kijken..

M: Nee, (grote zucht).. mij lieten ze nooit naar het land gaan...

H: Ook niet om eens te kijken hoe het er uitzag..

M: Toen alles al geregeld was, toen hebben ze mijn moeder en mij een keer mee naar boven genomen... zodat we het konden zien..

H: Een soort van feestdag..

M: Precies... exactamente..

H: En toen met meer vrouwen?

M: No.. no.. Iedereen ging zijn... wij alleen.. Wij gingen allemaal samen... het gaf je toen een illusie.... dat je nu geen honger meer zou hoeven lijden.. (te saco el..... hambre...)

Dat was het.. dat het uit zou zijn met de honger als alle grond

voorbereid zou zijn... en bewerkt kon worden.. Entonces.. de eenvoudige mensen.. de arme mensen.. vivían.. begonnen te leven.. Want daarvoor waren ze alleen maar uitgebuit door de.. rijken.. En toen ze hiermee begonnen waren.. werd niemand meer uitgebuit.. zo was het.. en toen kwam de oorlog en... afgelopen (eso.)

H: Dus toen werkten de mannen samen en de vrouwen bleven thuis?

M: Thuis... toen werkten de vrouwen niet op het land..

H: En ze werkten ook helemaal niet samen, bijvoorbeeld met het naaien van kleren..

M: No, no, iedereen in haar eigen huis... Totdat de kollektivisaties begonnen en iedereen elkaar begon te helpen... Toen ging iedereen naar het kollektief.. maar ik ben er nooit heen geweest.. Dat was voor de oorlog.. (de oorlog in het dorp?) toen gingen vrouwen wel.. Mijn moeder niet... die was toen al geen vrouw meer.. ze was toen al bejaard... ze was al bejaard.. En ik.. wel omdat de oudjes in huis waren.. ik bleef in huis om voor ze te zorgen... en als de anderen thuiskwamen had ik het eten klaar en zo..

H: Het is dus vooral om je leeftijd dat je er nooit heen bent gegaan? Als je wat ouder was geweest zou je net als de andere vrouwen meegewerkt hebben op het land en zo?

M: Si... maar ik was nog maar een kind.. en zo..

H: Andere vraag, (na een onderbreking) Waarom ben je nog nooit op het feest van San Isidro geweest? (San Isidro, de beschermheilige van de landarbeiders).

M: Pues, omdat ik daar geen zin in had..... En Antonio ook niet (Haar schoonzoon).. daar hebben we nooit trek in gehad... noch om te eten.. bij dit feest... noch om naar dat andere te gaan... San Martin... dan gaan ze ook met zijn allen op het plein eten.. maar dat hebben we nog nooit opgezocht..

H: Waarom niet.. zijn die mensen geen vrienden of vriendinnen...

M: Ja hoor.... er komen allerlei mensen... maar José zei... dat zullen we hier eten... hier.. in alle rust... en ik ben er nooit heengegaan... niet naar dit feest ook niet naar dat andere..

H: Niet om waar over er gepraat wordt?

M: No, no, no, no.. Alli.. a comer.... nee.. daar wordet niet over problemen gepraat.. eten... en spelen.. Over problemen ... niets.

(Een verhaal over een feest van oud-strijders voor de republiek in Huesca waar Jose elk jaar heen gaat, dit jaar gaan María en ik mee. Er komen allerlei mensen.. CNTers, socialisten en republikeinen en er wordt over een heleboel zinnige dingen gesproken.)

H: Je zei dat dáár over van alles gesproken wordt.. maar hier in het dorp.. is er iemand met wie je over alles kan praten.. met een vriendin of een compañera..

M: No, no.. er is geen vertrouwen.. no.. er is geen vertrouwen.. (H: ondanks...Interr) no, no, no. Porque..het is anders wanneer je met iemand praat en je op dingen ingaat.. en zij neemt niet een reserve in acht.. (een afstand) en ze gaat met die, de la derecha, van rechts, of zij komen naar haar toe... Nee voor deze problemen heb ik niemand... Ik commuuceer met mijn man.. y.. basta.. (gelach)

H: Voor mannen is dit ook zo...

M: Dat weet ik niet.. Vroeger praatten we wel met Carmen (een buurvrouw die overleden is) met ons vieren (entre nosotros).. maar verder met niemand.

M: Ben je daarmee een uitzondering in het dorp?

M: Wat zal ik je zeggen... je hébt geen vertrouwen in die mensen...

H: Ondanks dat ze in dezelfde...

M: Si, si.. pero dat maakt niets uit.. (es igual).. Je hebt geen vertrouwen.. En wanneer je geen vertrouwen hebt... a lo mejor praten we .. normaal.. met Luís en Fina.. over onze dingen... maar dat gebeurt heel weinig.. Ik met hen... ze begrijpen je... maar anderen.. no... de een herinnert zich dit.. de ander herinnert zich dat... y.. zo was het niet.. en fin.. dat is de fantasie van dit dorp... Es una..... Soms lijkt het... met die kun je in vertrouwen spreken... maar nee....

H: En met de mensen uit Frankrijk?

M: Met de mensen uit Frankrijk... weinig... Zij die hier komt.. ze heet Manuela... van Ariso... is een vrouw die.. omdat je zoveel details van haar gezien hebt... waarom je geen vertrouwen in haar kunt hebben...

H: Is het omdat ze anders is omdat ze in Frankrijk heeft gewoond..

M: Pues, dat weet ik niet. Ze komt hier.. en wat ik begrijp is.. als ze hier gebleven zou zijn, zou haar veel aangedaan zijn... en ze gaat diegenen begroeten die haar, als ze hier geweest zou zijn... die haar geslagen zouden hebben, die haar alle pijn van de wereld aangedaan zouden hebben... en je ziet dat ze ze kust.. dat is iets wat ik niet kan verdragen.. dat kan ik niet verdragen... En daarom.. het vertrouwen in die chica om te praten over hetgeen ons overkomen is.. bnee.. dat heb je niet.. En daarom zeg ik je... nee.. wij hier alleen... soms gaat hij met Luís mee.. soms.. akkoord... maar voor de rest met niemand.. evenmin met die uit Frankrijk.. met niemand... voor mij... met niemand.

H: Is dat omdat ze vertrokken zijn, of..

M: Pues, no... porque tampoco se habían hecho algo.. omdat ze toch ook niets gedaan hebben.. ja.. ze zijn vertrokken.... en wat doen ze daar?.. Degenen die rijk konden worden zijn rijk geworden... die dat niet konden hebben zich ook niet bekommerd om degenen die hier waren... ze hebben nergens naar gekeken.. ze bekeken ons niet meer.. Wat zijn dat voor 'n soort CNTistas... porque.... los Arisos (familie in de straat).. wat hebben die gedaan?.. (H: ik weet het niet).. Nada.... niets...

H: En met José uit Perpignan is er ook geen vertrouwen?

M: Ja, met José wel... met José wordt wel gepraat... se discuten.. men discussieert.. No.. no sé.. ik weet niet hoe ik het je uit moet leggen... Soms... het gebeurt dat.. je onderbroken wordt.. je weet niet hoe je het moet opvatten... zoals met alle compañeros die in Perpignan zijn... ze beschouwen wat hier gebeurt is als een buen accidente.. als een ongeluk... en ze herinneren zich niets meer van vroeger... En verder is het CNT voor en CNT na.... en compañeros en compañeras.. maar ik weet niet wat voor 'n soort compañeros dit zijn...

H: Omdat ze tijdens de diktatuur niets gedaan...

M: Nada.. niets... no.. no.. Ze hebben alleen maar aan zichzelf gedacht... of ze een stuk land konden kopen.. of een huis... of ze konden planten.. dat was het enige... De anderen zagen ze niet meer.. no.. niemand heeft ook maar naar iemand omgezien... no..... het zijn geen mensen..... het is er niet.. er is geen compañerismo... ze zeggen van wel... ze gaan daarheen.. daar zijn compañeros... maar ik weet niet wat dat voor compañeros zijn... ik begrijp dat niet...

M: In het dorp bestaat dit ook niet, onder de mensen die gebleven zijn...

M: No... die gebleven zijn zijn mensen die al heel oud zijn... die zich nu nergens meer mee bezig houden... Er zijn er nog wel zoals José.. maar heel weinig..

H: Bovendien most je hier zwijgen... gedurende hoeveel jaren...?

M: Puh.... hay que callarse.... men moet zwijgen.... anders zouden ze... daarom zei ik je... dat ik.. conversatie met die mensen die al die dingen gedaan hebben.... heb ik nooit gehad.. dat heb ik nooit gedaan... wat gebeurd is is gebeurd... en het was oorlog... en wat er voor kwaad geschied is.. dat hou je vast.. dat blijft bij je... En daarna was ik met iedereen goed... want waar je ook kijkt.. iedereen mocht me..

En dat heb je nodig om te overleven... precies dat...

Tegenwoordig is er wel een wat grotere vrijheid.. want nu kun je over fulano.. iemand.. wel iets zeggen... maar ik... wat heb ik te zeggen.. de meeste mensen zijn veel ouder dan ik... en met de anderen ga ik niet graag om.. want...je gaat bij ze langs om iets.. en daarna wordt erover je gesproken... nee.. dan zwijg je wel... Dat is wat er gebeurt..

En we hebben nooit gepraat.. over die dingen... en over het algemeen.. iedereen behandelde me daarna goed.. en zoals ik al zei.. iedereen groette me.. en was attent... en kwam me vragen hoe het ging na dat met m'n dochter, want toen heb ik ook veel te lijden gehad.. dan kwamen ze thuis langs en boden me dingen aan die het kind ontbraken... en als je je niet goed voelt en we kunnen wat voor je doen... maar tegen hen zei ik nee... maar ze hebben zich goed gedragen... allemaal he.. allemaal.... Want toen dat met m'n dochter gebeurde (gestorven in het kraambed)... heb ik.. heb ik nog nooit zoveel mensen gezien... En toen ik daarna met het kleintje alleen achterbleef... had ik iedere dag een huis vol met mensen... en ze kwamen allemaal met kadootjes... Daarom.. wat zal ik kwaad van ze spreken... wat heb ik die mensen te zeggen... Ze willen dat ik ze verontschuldig.. dat ik ze vergeef wat ze gedaan hebben.... dat kunnen ze krijgen... ik heb ze vergeven.... en daarom zal ik over niemand kwaadspreken (niemand kwaad doen).. no.. no.. chiqueta..

H: Uit respect voor de goede dingen die ze ook gedaan hebben....

M: Ja.. want wat ik begreep... dat ze zich zo klein maakten (se han rebajado) in dit opzicht... dat ze zeiden : 'hier.. kijk.. dit is voor het kleintje... en dat en dat' en ze boden me het aan... ik begreep dit als.. dit is.. omdat ze zich schuldig voelden... en ze komen omdat ze willen dat ik ze.... esta serie de cosas... al die dingen vergeef... Ik heb ze hen die dus vergeven... maar niet vergeten... (no, no..) en dit was het.

Tegenwoordig is de jeugd heel anders... en het huis... en familie zijn alleen degenen die in huis wonen... maar buiten de huerta.. de tuin.. doen ze wat ze willen.. want zo zijn de mensen tegenwoordig... je kunt niemand vertrouwen... in dit dorp... en als er wat meer complicaties, problemen, zijn, pues.. binnenshuis worden die opgelost.. es asi..

H: Dat betekent dat, als ik huizen binnen mag komen, dat er vertrouwen, confianza, is..

M: Exacta.. Wat ik tegen jou vertel vertel ik tegen niemand anders..

H: ondanks dat de anderen compañeras geweest zijn..

M: Buurvrouwen.. buurvrouwen. En we praten over tonterias.. onzin.. maar over die andere dingen... no..

H: En iedereen weet..

M: Si.. si.. maar ze praten er niet over.. Met deze mensen kun je niet.... niet met hen... noch met de anderen..

En iedereen doet hetzelfde als ik.. Pues.. mira... die.. en die... maar op een manier van cuelga?, roddeltje.. maar voor de rest.. niets... men praat niet over die zaak... Ja, het gebeurt wel eens dat er een woord valt en dat je iets vraagt... maar.. met heel veel voorzichtigheid.. dan zeg je wel eens.. ze hebben me verteld dat er dat en dat met je gebeurd is.....

H: Vonden er niet ook eens leuke dingen plaats, waarover dan wel gesproken wordt.. of?

M: No.. no..

H: Zoals bijvoorbeeld het bal in het paleis..

M: No.. no.. met deze vrouwen niet... Soms ontmoet je wel eens een oudere vrouw... die een tijd buiten dit dorp gewoond heeft en die bij je op straat komt staan... en dan gebeurt het wel eens.. 'weet je nog hoe we hier gedanst hebben..'

Maar dat zijn dan wel degenen die weggeweest zijn... die je tegenkomt.. en die je ik weet niet hoe lang niet gezien hebt.. 'aie.. herinner je de dingen die we gedaan hebben.. toen hier op het bal..' maar met de mensen hier in de straat.. no..no.. dan gaat het over weet je dat fulanito.. dat menganito.. en dat de ander.. prouw.. en dat is waarom ik weinig naar beneden ga (voor het huis van de buurvrouwen gaat zitten) Natuurlijk ga ik wel af en toe een half uurtje.. drie kwartier.. want je kan ook niet altijd maar in huis zitten... maar praten over.... belangrijke dingen... no.. nooit.. geen enkele keer. Er zijn geen mensen om dit mee te doen.. in het hele dorp niet... Je zal hier in het dorp niemand tegenkomen... Bueno... want degenen die van mijn leeftijd zijn die wonen hier niet meer... zij van.. digamos... van onze kant... pues.. de ene gaat schoonmaken in het huis van fulano.. de ander maakt schoon in het huis van mengano... of heeft ander werk... entonces... en evenmin hebben de mensen genoeg belangstelling dat ze je vragen stellen... en dingen te weten komen.

Want hier is bijvoorbeeld.. die Rosita (een buurvrouw).. om maar iemand te noemen.. la Rosita.. pues... ze gaat schoonmaken in het huis van Pascual... of in het huis van Matías.. die allemaal.. (rechts zijn) en als ze iets hoort... laten we zeggen.. ze is de correos.. de postbode.. pues.. en daarom...

H: en misschien niet eens met een kwade opzet...

M: ... maar ze vertelt ze door.. ze doet haar best om woorden uit je te krijgen.. en ze is de postbode.... en daarom zwijg je..

H: Een vraag nog: als je zo op je leven terugkijkt.. welke periode was voor jou,, de periode met de meeste illusies..

M: Met de meeste illusies?..... Dat was toen ik trouwde....., want tot voor die tijd is het voor mij heel slecht geweest.. Een jeugd heb ik niet gekend.. no.. no..

H: en toen je een meisje was...

M: De grootste pijn heb ik gehad toen ik een meisje was..... de slechtste momenten die we doorgemaakt hebben.. daarna gingen we allebei dienen bij een ander... dat is ons allebei goed vergaan... en toen we elkaar leerden kennen begrepen we elkaar goed.. we hadden elkaar net zo goed voor die tijd hebben kunnen leren kennen... natuurlijk zijn er wel problemen... maar die komen overal voor... maar het is ons goed gegaan.. he begrepen elkaar goed.. niet alleen als echtgenoot maar ook als compañero...si..si.. De compañero.. de comañero.. ik zou geen

betere tegen kunnen komen.. noch hij een betere dan ik... dat verbeeld ik me tenminste, dat hij geen betere dan mij kan hebben... No.. no.. hij is altijd bij me geweest en nooit ergens heen gegaan... en als we ergens heengingen,, gingen we samen... en alleen als we moesten gaan.. als we niet moesten.. altijd in het gezin... zo hadden we aan niemand enige verplichting..

H: Dus hier in huis werden de diskussies gevoerd over de belangrijke dingen.. (mis)

M: Toen de jongens er nog waren wel.. maar toen we hier alleen met de oudjes waren.. y.. oftewel met mijn ouders.. en met José... nooit... totdat de discussie over de erfenis kwam... nooit.. wij hadden nooit discussies gehad... wat hij deed was goed.. en wat ik deed.. net zo... en als dat niet zo was dan was dat een fout... Het gebeurt wel eens dat je iets gedaan hebt en dat dan... maar je hebt het gadaan... dus is het gebeurd... en zo konden we allebei vrij leven...

H: Eerder vertelde je dat je in Barcelona een goede baan had.. waarom ben je teruggekomen...

M: Voor mijn ouders.. (H: niet voor José?).. voor mijn ouders. Ik kende José wel al.. maar met hem.. dat was later.. Ik kwam hier voor mijn ouders omdat die alleen waren achtergebleven.. en toen moest ik wel terugkomen om voor hen te zorgen.... En daarna kwam José.. én toen hebben we elkaar leren kennen..

H: Het was ook jouw besluit om met hem te trouwen?

M: Si..

H: Maar daarvoor had je al het besluit genomen om naar dit dorp terug te keren...

M: Ik.. toen ik in Barcelona ging dienen en toen ik terug kwam.. kwam ik niet voor hem terug, maar voor mijn ouders... want hem kende ik nog niet.. ja kennen wel.. maar ik wist toen zelfs niet of hij in het dorp was... ik wist niet of hij hier was of in Zaragoza.. want hij was in Zaragoza geweest... En toen ik hier kwam... pues... op zekere dag gingen we uit wandelen, de paseo, met andere meisjes.. die zijn dood.. en toe kwamen we elkaar tegen... en zo... raakten we hierin verzeild.. (ha, ha..)

En sinds we elkaar kennen zijn we niet meer uit elkaar geweest.. en we begrijpen elkaar... en als er ooit een fout gemaakt werd, zochten we naar mogelijkheden om die te corrigeren.. Wat gebeurd is is gebeurd.. zonder verwijten, reproche,.. noch van mijn kant, noch van de zijne.. En zo zijn we doorgedaan... Hij heeft altijd veel begrip voor me opgebracht.. en ik voor hem..

H: Kun je je voorstellen dat je contact gehad zou hebben met iemand van rechts. (begrip voor gemengde huwelijken?)

M: Ja dat heb ik wel gehad, maar ik voelde me zo goed en had geen behoefte aan anderen.

En met andere echtparen alleen maar met Ramon en Carmen (buren, ook van de CNT geweest en zij met María in de gevangenis gezeten etc.), met dat echtpaar, allebei.. we gingen naar de film.. van de curas, de priesters.. zoals we zeiden.. naar de film.. en dan namen we Carmen mee, of Ramon.. of allebei... We gingen dus met niemand de derechas, van rechts, om.. Alleen maar met Carmen en Ramon...

H: Maar zou je je kunnen voorstellen dat je zou trouwen...

M: Ja we zijn getrouwd.. ze verplichtten ons om te trouwen... voor de kerk... we zijn in Lerida getrouwd, want hier wilden we niet trouwen... want (onverstaanbaar)..

H: Maar als er in dit dorp nou iemand geweest zou zijn van rechts die met je zou willen trouwen.. zou je het dan gedaan hebben?

M: Nee.. want ik heb hem afgewezen... (ha,ha en een grapje). Ja, er was iemand.. hij was niet van hier.. hij kwam uit Soria.. maar hij woonde hier.... hij zat in het leger en had in Barcelona gewoond en zo... maar hij trok me niet erg aan... en hup.. weg, zei ik..

H: Omdat..

M: Omdat.. mira.. misschien was ik even gelukkig geworden... pero.. ik weet het niet..... ik had niet zoveel vertrouwen kunnen hebben als nu met José.. want, zoals ik je al zei.. we hebben nooit geen van beiden ooit conflicten onder elkaar gemaakt.. niets.. En als we uitgingen gingen we met Carmen en Ramon... want we begrepen elkaar..

H: Compañeros van vroeger?

M: exactamente...

H: Maar begrijp je dat bijvoorbeeld vrouwen van links getrouwd zijn met mannen van rechts..

M: Pues, si.. Soms uit eigenbelang.. of omdat hij knap was.....of.. omdat hij wel een beetje sympathiek was en hij een beetje meer land heeft dan jij.... dus uit eigenbelang, por intereses... en verder voor niets.. Voor vrouwen hetzelfde als voor mannen.. si.. En soms leefden ze goed en andere keren was het na vier dagen al....

H: Dus vrouwen die om de kinderen te beschermen bijvoorbeeld, trouwden met iemand van rechts zijn uitzonderingen..

M: Tegenwoordig niet... vroeger gebeurde dat wel.. maar nu maakt het niet uit of iemand rechts of links is.. want er leeft nu niemand in dit dorp die links is...

H: Zijn ze allemaal vertrokken.. of zijn degenen die bleven veranderd?

M: Ik weet het niet..... Het zijn nu allemaal materialisten geworden.. alleen maar voor dit... alleen maar voor dit.. (Duim en wijsvinger).. Er bestaan geen idealen meer... noch van rechts, noch van links.. ze leven alleen nog maar hiervoor.. (vinger.,duim).. als ik er vier heb, wil ik er acht.. daar leven ze alleen maar voor.. er bestaat geen enkel ideaal... in dit dorp zijn geen idealen...

H: Om compañerismo of geluk te vinden, moet je terug naar de jaren dertig..

M: Si.. er bestaat geen compañerismo meer..

H: Dank je, hier laten we het even bij..